

NEF'İ DİVANINDA GÖNÜL

*Münire Nurefşan KAPAL**

ÖZET

Gönül, klasik edebiyat şairlerinin, divanlarında en çok rastlanan ve işlenen konularından biridir. Kavram sadece klasik edebiyatın değil, halk edebiyatının ve sözlü kültür sahasının da çok işlediği konular arasındadır. Aşk ve âşıklık söz konusu olduğu zaman elbette âşığın gönlü de beyitlerin kelime dünyasında hemen yerini alır. Bu itibarla hangi klasik edebiyat şairinin divanına bakılsa, hemen hemen hepsinde gönül kavramına ait mecazlar ve mazmunlar bulunduğu görülür. XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve bir kaside üstadı olarak şöhret bulmuş olan şair Nefî, divanında gönülle ilgili kavram ve benzetmelere yer vermiştir. Kelime, geçiş sıklığı itibariyle daha çok gazellerde yer alır. Kasidelerini genel olarak padişah ve devlet adamlarına ithafen yazan ve mübalağalı ve övgü dolu bir üslup kullanan şair, gazellerinde ise klasik gazel tarzının çizgisi dışına taşmaz ve âşıkane ve rindçe bir anlatımı benimser. Şairin bu kelimeyi tasavvufi anlamıyla çok nadir kullandığı görülür. Nefî Divanı'nda çeşitli anlam ilgileriyle ele alınan gönül mesttir, âşıktır, sevgilinin güzelliğini yansıtan bir aynadır. Sevgilinin güzelliği karşısında darmadağın olan gönül, ondan gelen her türlü cefa ve eziyete rağmen sevmekten vazgeçmez. Bu anlam ilgileri çoğaltılabilir. Makalede beyitlerden örneklendirmeler de yapılarak konu etraflıca ele alınmıştır. Bu makalede gönül kavramının çeşitli kaynaklardan ayrıntılı tanımı ile birlikte, şairin divanında kelimenin hangi münasebet yönleriyle anıldığı anlatılarak istatistikî veriler çerçevesinde sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gönül, Nefî, Divan, Klasik Türk Şiiri

“HEART IN THE DİVÂN OF NEF'İ”

ABSTRACT

Heart is one of the most common subject which place at Turkish Classical Literature of poetry's Divan. The concept not only of Classical Literature, but also Folk Literature and oral culture among the topics deal with a lot of culture. If there are love and lover in the beyit, heart of the lover absolutely take place in the world of the word at the same time. The poet who lived in the first half of the seventeenth century and found fame as a teacher of ode Nefî has included the concepts and comparisons in his Divân. The word, there are more than in the ghazals. The poet who wrote poetry in general, for the Sultan and statesmen, using exaggerated and a style full of praise; but in his ghazals he writes classic ghazal style and tells as to be in love and

* Fatih Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı, YL Öğrencisi, El-mek: nur_kapal@hotmail.com

enthusiastic words. In his Divân, there is no mystical maning of this word. Heart which deal with a variety of interest of the meaning is extased, in love and a mirror showing the beauty lover. In this article, detail definitions of heart concept with various sources will be analyzed together with meanings of words and evaluated by statistical methods.

Key Words: Heart, Nefî, Divan, Classical Turkish Poet.

Giriş

Gerek klasik edebiyat, gerekse halk edebiyatı olsun Türk edebiyatının bütün alanlarındaki en vazgeçilmez konulardan biri de gönüldür. Sadece yazılı edebiyatta değil, sözlü kültür alanında da gönül kelimesiyle ilgili pek çok deyim ve atasözü türetilmiştir. “gönül almak”, “gönlü olmak”, “gönüller yapmak”, “gönülden çıkmak” gibi pek çok deyim halk arasında da sıklıkla kullanılır. Klasik edebiyat şairi de hem beşeri ve mecazi, hem de tasavvufi anlamda gönülle ilgili beyitler kaleme almış, bazen de redif olarak kullanmıştır. Erzurumlu kaside şairi Nefî de bu çerçevenin dışına çıkmaz. Kendine özgü söz ustalığıyla kaleme aldığı şiirleri tarandığında, daha çok gazellerinde gönül kelimesine rastlanır. Bu, Nefî'nin üslubuyla birebir örtüşen bir durumdur, zira kasidelerinde daha mutantan ve heybetli ifadeleri tercih ederek kelime kadrosunu da bu istikamette kullanan şairin gazelleri ise daha nezaketlidir, rindçe bir üslupla yazılmıştır.

1- Genel Anlamda Gönül

Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hatır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül¹ kavramı, Türk edebiyatında sadece divan edebiyatında değil, halk edebiyatı ve dinî-tasavvufî edebiyatta da en çok işlenen konulardan biridir.² Kelime eski Türkçe’de “köngül” olarak geçmekle birlikte kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.³ Yazılı kaynaklarda “gönül” kelimesine rastlanması ise M.S. VII. yüzyıldadır. Orhun Yazıtları’nda Yollug Tigin “Taş tokıtdım, köngültegi sabımın... bitidim.”, yani “Tas yonturdum, gönüldeki sözümü yazdırdım.” şeklinde ifade etmektedir.⁴ Gönül kelimesinin eski Türkçe metinlerde “akıl” ve “kavrayış” anlamlarını da karşıladığı görülür.⁵ Çeşitli sözlüklere bakıldığında ise şu anlamlar karşımıza çıkmaktadır: 1- Yürek 2- Yürekte var olduğu kabul edilen, sevgi, düşünme, anma, istek ve nefret gibi iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen, kalbin manevi yönü 3- Yüreğin manevi gücü; iç 4- mec. Arzu, istek 5- Vicdan 6-mec. Aşk 7- Tasavvufi olarak insanın akıl üstü bilgiye ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu; Cenâb-ı Hakk’ın insanda tecelli ettiği ve Allah’la ilgili bilgilerin geldiği yer, tasavvufî aşkın kaynağı ve aynı zamanda nefis-i nâtika anlamlarına gelmektedir.⁶

Tasavvufî eserlerin temel konularından biri olan gönül kavramını İsmail Hakkı Bursevî (ö.1725) müşahhaslaştırır ve sanki gözleri olan bir organmış gibi tasavvur eder. Hem dünyaya, hem de âhirete müteveccih olan bu gözler her iki âleme de kör olursa mânâ âlemlerine açılır ve hakikati görmeye başlar:

¹ Cemal Kurnaz, “Gönül”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1989, C.14, s.150

² A.g.e. s.449

³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lügati, İstanbul 2008, s.1088

⁴ Nihat Sâmî Banarlı, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Nesriyatı, 4.Baskı, İstanbul 1978, s.78.

⁵ Mehmet Aydın, *Gönül kelimesi Üzerine*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S.566, Şubat 1999, s.104

⁶ Burada geçen tariflerde şu kaynaklardan yararlanılmıştır: İlhan Ayverdi, a.g.e. s.1088, Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, Ötüken Yay. Kültür ve Turizm Bak. Yay. İstanbul 2007, s.1749-1750; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay.182, İstanbul 2001, s.107

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

“Elhâsıl gönülde iki göz vardır ki biri dünyaya ve biri dağı ‘uqbâya açılır. Kaçan dil bu ikisinden a’mâ olup kevneyne lemhası almasa aña vech-i ma’nâ mütecellî ve ‘âlem-i aıat münkeşif olup dîde-i sırla *erine’l-eşyâe kemâ hiye* (Bize eşyayı olduğu gibi göster) mücebince rü’yet-i aıiyye aşıl olur.” [Bursevi V, 99a]

Manevi olarak gönül on sekiz bin âlemi içine alır:

“Gönül şol nesnedür ki tâ onsekiz biñ ‘âlemün varlığı hep andadır...” [Şeyh-zâde 95]

Klasik edebiyatın temel kaynaklarından olan Kur’ân- Kerîm’de ve Hz. Peygamber’in sözlerinde gönül Hakk’ın evi, nazargâh-ı ilahidir ve Allah’ın bütün isim ve sıfatlarını bünyesinde toplamış bulunmak vasıflarına sahiptir:

“Cenâb-ı a ve teaddes üç ‘aded beyt alk u îcâd itdi. Birisi semâdadur, aña beytü’l-ma’mûr ve dîgeri arzdadur buña da Beytullah ve âiri ise şuver-i mecmû’a-yı insâniyyede bulunan albdür ki albü’l-mü’mini beytullâh meziyetini hâiz bulundı.....alb-i mü’min ise bi’z-zât yed-i udret-i îlâhî âşârıyla alk olunduğı ecilden hemîşe nazargâh-ı ilâh ve câmi’-i cemî’-i esmâ vü sıfât bulunmağ hissesini âmil bulundı. [Cabbar-zâde 37/b]

“Yer ve göğe sığmadım, lakin mü’min kulumun kalbine sığdım.” Hadis-i şerifi de yine bu hakikati anlatır. Eğer yer ve gökler Allah’ın bütün isim ve sıfatlarının tam bir mazharı olsaydı bir başka tecelli mekânı yaratmaya gerek olmazdı. Nitekim bu büyük cisimlerin mahiyetlerinde sınırsız tecellileri kaldıracabilecek kabiliyet yoktur, fakat bir insan-ı kâmilin gönlü bu derece sınırsız tecellilere ayna olabilecek kabiliyette yaratılmıştır.

Vücut içerisinde gizli olduğu halde bütün vücudu idare eden de gönüldür:

“...gönül vücüd içinde muzmerdür lâkin aıatde vücüdü taşarruf iden gönüldür...” [Sezâyî 259]⁷

2- Klasik Edebiyatta Gönül

İnsanın manevi cephesini temsil eden gönüle hiçbir klasik edebiyat şairi kayıtsız kalmamış, divanında mutlaka gönülle ilgili beyitlere yer vermiştir; çünkü divan şairinin vazgeçilmez konumu olan âşıklık söz konusu olduğu zaman hemen her zaman mısralarda yerini alır. Bazen de teşhis ve tecrid yoluyla gönül kendi soyut anlamından sıyrılarak âdeta ikinci bir âşik şeklinde karşımıza çıkar. Bazen de öyle olur ki âşik gönlüyle sanki bir şahısmış gibi konuşarak dertleşir, nasihatler eder.⁸ Gönül âşik gibi kanlı gözyaşları akıtır; yaralıdır, aşkın ve gamın merkezidir. “Dil” kelimesi de yine “gönül” kavramını karşılayacak şekilde çeşitli terkipler ve deyimlerle sıklıkla şiirlerde yerini alır. Dil-i ârif-i câm, cân-ı dil-efkâr, hûn-ı dil, dürc-i dil, genc-i dil, dil-i dâna, dil-i feyyâz, harîm-i dil, şehir-i dârü’l-mülk-i dil, dil-i pür-iştîyâk, derûn-ı dil, nâvek-i dil-dûz, ser-nâme-i levh-i dil, rişte-i dil bunlardan sadece bir kaçıdır.⁹

Klasik Edebiyatta gönül üzerine sayısız denecek kadar çok teşbih ve mecaza rastlanmaktadır. Bu teşbih ve mecazlara birkaç örnek vermek gerekirse, bir mekân olarak algılandığında gönül bir memleket olur. “İklîm-i dil” tamlaması bu anlamda kullanılır. Aynı zamanda gönül, Mısır, Bağdat gibi yer isimlerine de benzetilir. Sevgili padişah veya sultana, aşk

⁷ Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kapı Yay. 83, Araştırma-İnceleme.25, İstanbul 2007, s.230-231

⁸ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay./353, Ankara 2001, s.308

⁹ Metin AKKUŞ, *Nef’i Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993 (paragrafta geçen terkipler için bkz: K.50/7, K.49/41, K.50/1, K.50/16-18, K.1/2, Na’t 1/9, Na’t 1/24, Na’t 1/11, Na’t 1/30, K.48/40, K.48/43, K.48/46, G.36/2, K.60/2, K.53/15)

ıztırabının da askere ve orduya benzetildiğinde gönül bu kavramlarla ifade edilir.¹⁰ Aşk ordusu gelip bu mülkü sık sık yağmalar ve tahrib eder:

Gönlümü yıkmak benüm şāhum revā gördün mü hîç
Kendü iklîmin yıkar bir pâdişā gördün mü hîç¹¹

Gönül bazen bir kuş olur ve onun rızkı gam ve kederdir. Bu benzetmede sevgili çoğunlukla merhametsiz bir avcı olarak görülür. Saçları doğan kuşu veya tuzak olan sevgilinin benleri de bu tuzaktaki dânelerdir. Gönül adeta bir kuş misali bu unsurlara heveslenir:

Seni ol murg-ı dil ol dâne-i hāl itdi esîr
Nice bir dāma düşüp töhmet-i sayyād idesin¹²

Gönül sevgilinin ilaç ve tabip olan dudaklarına muhtaçtır. Hastaları arayıp hatırlarını sormak hasta için ne kadar önemli bir davranışsa, sevgili de asla böyle bir davranışa yanaşma meylinde olmaz ve naz eder. Şeyhülislam Yahya, divanında sevgilinin tabipliği bırakıp âşığından el çektiğini şu beyitlerle anlatır:

Ol tabîb-i cân u dil el çekdi ben bîmârdan
Yok mudur Yahyâ devâsı derdimin çekmek midir¹³

Gönül bir sırça kadehtir; kırılırsa yapılmaz. Gönülün bu hali hem divan, hem de halk şiirinde sayısız beyit ve şiirde veciz ifadelerle işlenmiştir. Yunus Emre'ye atfedilen bir şiirin şu mısraları bu meseleyi yalın bir dille ifade eder:

Bir kez gönül yıkdın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil

Gönül Hakk'ın tecelli ettiği ve sevgilinin hayalinin devamlı bulunduğu yer olması itibariyle ayna olarak nitelenir. Gam, keder, hırs ve kin gönül aynasının kararmasına, özelliğini kaybetmesine sebep olan tozlar olarak düşünülür.¹⁴

Pasdan her ki gönül āyinesün pāk eyler
Dünyenün neydüğünü gün gibi idrāk eyler¹⁵

Âşığın gönlü bir aynadır. Bu ilgi, sevgilinin güzelliğinin ve bu güzelliğin mahiyet ve neticelerinin tecelli ettiği yer olması itibariyledir.¹⁶ Sevgili kendi güzelliğini temâşâ için sürekli aynaya bakar. Âşık sevgilinin bu özelliğine binaen gönlünü ayna olarak gösterir. Çünkü onun tek arzusu sevgilinin ona nazar etmesidir.

¹⁰ Harun Tolasa a.g.e. , s.310

¹¹ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yay.349, Ankara 2001, s.270, G.40/1

¹² Harun Tolasa, a.g.e. ,s.318

¹³ Hasan Kavruk, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Tenkitli Metin.M.E.B.Yayımları Ankara 2001, s.143, G.118.5

¹⁴ Yusuf Çetindağ, *Ayna Kitabı*, Kitabevi Yay. İstanbul 2009, s.416

¹⁵ Afife Salepçi, *Nihâni Divanı*, Türkiyat 646, G.46

¹⁶ H.Tolasa, a.g.e. s.322

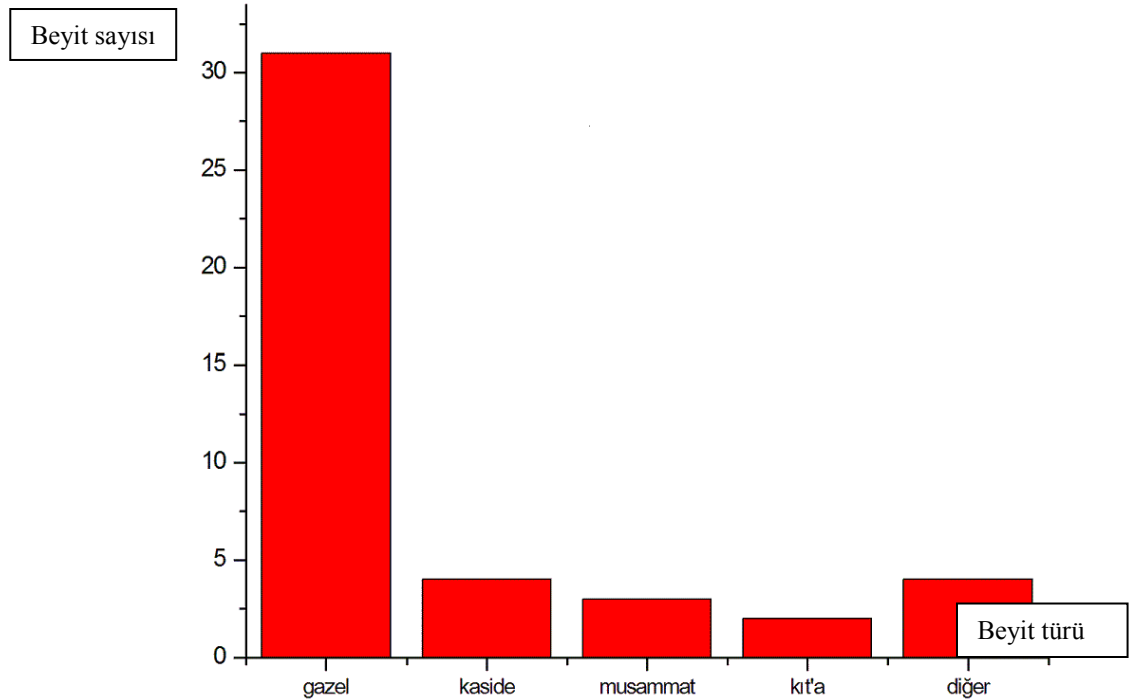
Ne için itmezsin nazar sen gönlüne 'âşıklarun
Çünkü hüsnün seyr ider âyinede hübânı 'id¹⁷

Gönül beyitlerde sıklıkla miskin, âvare, perîşan, sad-pâre olarak nitelendirilir. Bu teşbihlerde zülûf oldukça geniş yer tutar. O, gece olduğu için kendisine kapılan âşığı garip eder. XVII.yüzyıl divan şairlerinden Neşâti (ö.1674), gönlü, otu bela zehrinin neşteri, toprağı tamamen ateş olan özlem dolu bir çölde hayran ve başı dönmüş bir vaziyette tasvir eder:

Giyâhı nişter-i zehr-i belâ hâki heme âteş
Gönül bir tih-i pür-hasretde ser-gerdân u hayrândur¹⁸

3- Nef'i Divanı'nda Gönülle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

Bilindiği üzere büyük Türk şairi Nef'î (ö.1635) XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve kaside üstadı olarak şöhret bulmuştur.¹⁹ Erzurum'dan kalkıp İstanbul'a geldiğinde şiirlerinin gücüyle kendine bir yer edininip IV. Murad (ö.1640)'ın çok takdir edip sevdiği, özel meclislerine aldığı, kaside ve hiciv yazması için vazifelendirdiği bir şair olmuştur.²⁰ Çok isabetli bir değerlendirmeye sanatı; övmek, övünmek ve sövmekten ibaret olan bu Erzurum'un pervasız şairi, övgüde de sövgüde de mübalağanın baş döndürücü zirvelerinde dolaşmıştır. Nef'î'nin, şiirdeki kudretini gösterdiği en önemli eseri olan Türkçe Divanı tarandığında divanın 44 yerinde 47 kez "gönül" kelimesinin geçtiği görülür. Buradaki ağırlık en fazla gazeller kısmında olmaktadır ve 31 kez geçer. Aşağıdaki tablo, kelimenin divanın hangi bölümlerinde ne kadar sıklıkla geçtiğini göstermektedir.²¹

¹⁷ H.Tolasa, a.g.e. s.322, 142 (29/4)

¹⁸ Mahmut Kaplan, *Neşâti Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s.87, K.27/34

¹⁹ Tulga Ocak, *Ölümünün 350. Yılında Nef'î*, H.Ü. Ed. Fak. Derg. C.3, s.2, 1985, s.1

²⁰ A.g.e. s.7

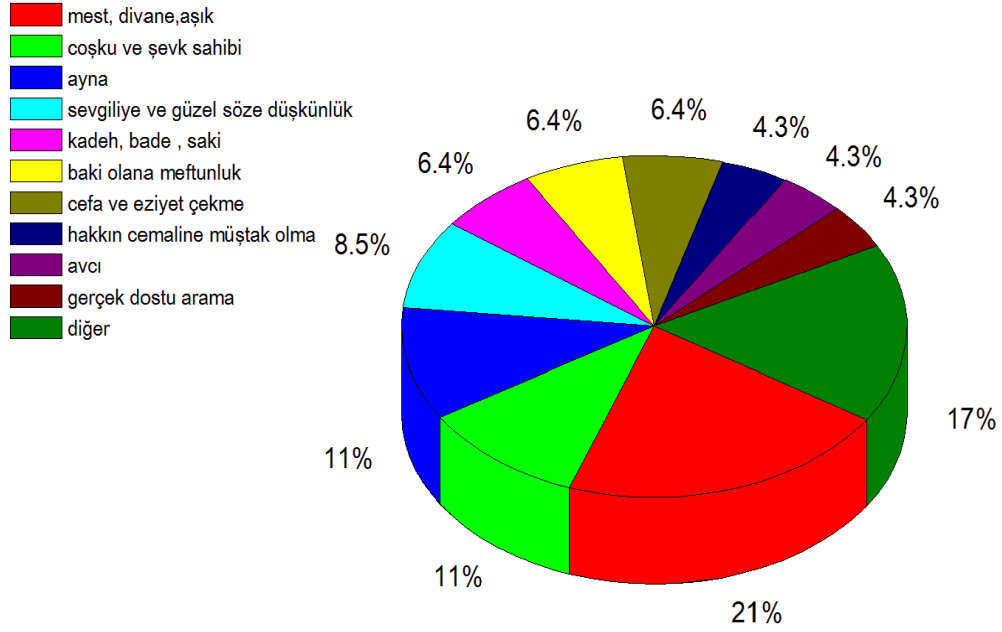
²¹ Metin Akkuş, *Nef'î Divanı*, Akçağ Yay. Ankara, 1993

BEYİT TÜRÜ	GEÇİŞ SAYISI
Gazel	31
Kaside	4
Musammat	3
Kıt'a	2
Diğer	4

Tabloda da görüldüğü üzere Nef'î, gönül kavramıyla ilgili beyitleri kasidelerinden daha çok gazeller kısmında kullanır. “Kasidelerinde mübalağalı ve övgü ağırlıklı bir üslup kullanırken, gazellerinde ise klasik gazel tarzından pek bir farklılık göstermez.”²² “Şair gazelde sert mizacını arka planda tutmaya çalışarak daha zarif ifadeleri tercih eder. Âşıkâne, rindce anlatımı benimser.”²³ Gönül kavramını da bağlı bulunduğu geleneğin çerçevesi dışına taşmadan bilinen mazmunlar doğrultusunda kullanır. Bu anlam çerçevesine bakıldığında ise “gönül” redifli beş beyitlik gazelinin (G.74) dışında tasavvufi anlamıyla kullanmaz. Aşağıdaki tablo şairin, kelimenin hangi münasebet cihetlerini beyitlerinde ne kadar sıklıkta kullandığını göstermektedir. Buna göre şair ağırlıklı olarak gönlü mest, divane, hayran ve perişan olarak tasavvur eder. (%21)

²² Ali Fuat Bilkan, **Türk Edebiyatı Tarihi**, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi, c.2, İstanbul 2006 s.26

²³ Akkuş, a.g.e. s.19

<u>gönülün vasıfları</u>	<u>gecis sayısı</u>
<u>mest, divane, aşık</u>	10
<u>coşku ve şevk sahibi</u>	5
<u>ayna</u>	5
<u>sevgiliye ve güzel söze düşkünlük</u>	4
<u>kadeh, bade, saki</u>	3
<u>baki olana meftunluk</u>	3
<u>cefa ve eziyet çekme</u>	3
<u>hakkin cemaline müştak olma</u>	2
<u>avcı</u>	2
<u>gerçek dostu arama</u>	2
<u>diğer</u>	8

a) Mest, Divane, Hayran, Perişan, Sad-pâre, Âşufte, Âşık, Mecnun Olması, İnkâr Vadisine Düşmesi

Gönül aşkın belalarıyla perişan bir haldedir, mest ve divanedir.²⁴ Hayretinden dolayı ne yapacağını bilmez bir haldedir.²⁵ Sevgili bir yan bakışıyla âşığın gönlünü yüz bin parça eder.²⁶

²⁴ Akkuş, a.g.e. G.77/1, G.61/3

²⁵ A.g.e. G.46/2

²⁶ A.g.e. G.46/4

Gönlün aşka düşmesi onun kabiliyetinde vardır. Onun için âşık kendini bildiğinden beri aşk hali içindedir.²⁷ Gönlün bu perişan halden kurtuluşu ancak sevgilinin içki sunup âşığı mest ve sarhoş etmesiyle mümkündür.²⁸ Bu anlama gelen bir diğer beyitte ise şair şunu söyler:

Gönül âşüfte yâr âlüfte çeşm-i baht ise huftu
Acep âşık acep dilver acep olmaz temennâdır
(K.48/36)

Gönül, Hakk'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu, ruhların da "Evet öyledir" diye cevap verdikleri meclis olan²⁹ elest bezminde muhabbet kadehinden içerek âşık olmuştur. İşte o zamandan beri gönül adeta bu aşk şarabıyla mest ve sarhoştur:

Nûş edelden câm-ı lebrîz-i mahabbetden gönül
Oldu güyâ mest-i medhûş-ı mey-i bezm-i elest
(G.14/4)

Gönül sevgilinin saçına düşkünlüğünden dolayı mecnun gibidir. Sevgilinin saçı divan şiiri geleneğine göre zincire benzer ve delilerin eski zamanlarda zincirle bağlanmasına da telmih vardır. Şam şehrini bilen oradan gelmek istememesi gibi âşık da sevgilinin saçından vazgeçmez:

Kalır gider bu gönül zülf-i yârdan gelmez
Hevâ-yı Şâmı bilen ol diyârdan gelmez
(Nazımlar.4/1)

Sultân Murâd Hân'ın bir benzerini âlemde bulamayan gönül mecburi olarak inkâr vadisine düşer:

Cüst ü cû etdik nazirin âlem-i endîşede
İztırârî vâdî-i inkâra düşdü gönlümüz
(G.46/8)

b) Kadeh, Saki, Bade Olması

Nef'î, divanında yer alan "gönül" redifli ve konusu tasavvuf olan beş beyitlik meşhur gazelinde kendi gönlünü zevk sahipleri içinde ayrıcalıklı bir konumda görür. Divan şiirinin mecaz dünyasında; kadeh mürid, şarap aşk ve sâkî ise bağlılarına aşk şarabı dağıtan mürşittir.³⁰ Şair bu unsurların hepsini birden gönlünde bulduğunu gazelin hem matla, hem de makta beytinde³¹ ifade ederek sanki bir anlamda vasıtasız Allah'a ulaştığını ifade ediyor:

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül
Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-mezâkıdır gönül
(G.74/1)

²⁷ A.g.e. G.58/1-6

²⁸ A.g.e. Musam.2, G.46/1

²⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay.182, İstanbul 2001, s.74

³⁰ Cihan Okuyucu, **Gazel Bahçesi**, Sütün Yay. İstanbul 2006, s.120

³¹ Akkuş, a.g.e. G.74/5

Şair, “Eğer cihanın padişahı cevherini (değerini) idrak ederek gönlümü Cem’in³² kadehi gibi elinde tutsa kıymetinden dolayı buna layıktır” diyerek kendi gönlünü över:

Yaraşır ger cevherin idrâk edip şâh-ı cihân

Elde tutsa dâ'imâ gönlünü câm-ı Cem gibi

(Mukatta 3)

c) Esir, Mahpus Olması

Gönül aşk derdine tutulunca bir hırsız, esir, mahpus, bağlı, ber-dâr olarak düşünülür. Sevgilinin çene çukuruna meyledince zindana düşer, mahpus olur veya darağacına çekilir. Fakat bu hal gönlün kendi arzusuyla olur:

Esîr oldu gönül çâh-ı zenahdânında ey Nef'î

Değildir zülfü anın dūd-ı pîç â pîç-i âhıdır

(G.31/7)

Elest meclisinde bir bakışıyla âşina olduğu sevgiliden gönül kendini uzak tutamaz.³³ Ve yine gönül nice zamandır Hakk'ın didârını (yüz, çehre; Cemalullah) görmenin şiddetli özlemi içindedir:

Bir nefes didâr için bin can fedâ etsem n'ola

Nice demlerdir esîr-i iştiyâkıdır gönül

(G.74/2)

Ölümlle ancak can ve ten toprak olur; gönül yahut ruh ise ölümlle son bulmaz, baki kalır. Yunus bu hakikati “ölürse tenler ölür canlar ölesi değil” mısraıyla özetler. Can ve tenin çürümesinin zıddına, sevgilinin aşkıyla dolu olan gönül ve kalp mânâ âleminde yaşamaya devam edecektir:

Dildedir mihrin ko hâk olsun yolunda cân u ten

Ben ölürsem âlem-i ma'nâda bâkîdir gönül

(G.74/2)

e) Gökyüzünün Güneşi Olması

Bir zerre kadar küçük olan gönül, aşk güneşinin ışığıyla sanki bir kubbeye benzeyen gökyüzünün güneşi hükmüne geçer. Aynı zamanda gönül, tezhîp sanatının elemanlarından olup, eskiden bilhassa cilt kapaklarını süslemekte kullanılan güneş şeklinde bir işleme resim olan³⁴ şemseye de benzetilmiştir:

Zerredir ammâ ki tâb-ı âfitâb-ı aşk ile

Rûzigârın şemse-i tâk u revâkıdır gönül

(G.74/4)

³² Şark mitolojisinde şarap ve içkinin mucidi olarak geçer. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 1995, s.131) Bu konu hakkında bakılabilir: Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yay. Ankara 2000

³³ Akkuş, G.91/2

³⁴ Ferit Devellioğlu, a.g.e. s.124

f) Şevk Sahibi Olması, Baharın Gelişiyle Coşması

Nef'î'nin, kasidelerinde sıklıkla methettiği, dönemin padişahlarından IV.Murad'ı övmenin şevkinden dolayı gönlü garip fikirlere düşer.³⁵ Bahar gelince sabah vakti bahar rüzgârıyla güller açılır ve gönüller coşar. Bu meclisi sevgili sâkî olup içki dağıtarak canlandırır.³⁶ Aşağıdaki beyit de yine bu anlamdadır:

Esdî nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem

(K.15/1)

“Gönül açmak” bir deyimdir ve “ferah ve neşe kudretine sahip olmak”³⁷ anlamındadır. Nef'î Divanı'nda iki beyitte geçtiği görülür. Âşığın elinde gül renkli kadeh olmasa gönlü açılmaz. Bâde olmazsa mest olan âşık, cennet bahçesini bile zindan olarak algılar.³⁸ Aşağıdaki beyitte de şu şekilde ifade edilir:

Gerçi varım sarf edersin sen gönüller açmağa
Harc eder varım da herkes sana hikmet bundadır

(Sakiname.5/3)

g) Manaya Özlem Duyması, Kalıcı Olana Meftun Olması

Gönül her şeyden geçer ama mânâyâ olan özlem ve iştihakından geçmesi mümkün değildir.³⁹ Gönül dünyanın gelip geçici hevesleriyle oyalanmak istemez, kalıcı ve bitip gitmeyi arar.⁴⁰ Ne sevgilinin çene çukuruna, ne de saçlarına meftun olmak onu tatmin eder. Burada tasavvufî anlamda Hakk'ın aşkından başka hiçbir şeyin gönlü tatmin etmeyeceği ifade edilir:

Âşık ol ammâ alâyıkdan berî et gönlünü
Ne ham-ı gîsûya meftûn ne esîr-i gabgab ol

(G.73/5)

h) Avcı ve Av Olması

Gönül sevgilinin gönlü çeken saçları ve gönlü okşayan ayva tüyleri tarafından avlanırsa buna şaşılmaz:

Gönül sayd etmeden kalsa acep mi bîm-i kahıryla
Gerek zülf-i dil-âvîz ü gerek hatt-ı dilârâdır

(K.48/23)

Sevgilinin perçemi ve kâkülü fettan olarak vasıflandırılır.⁴¹ Nef'î de perçemi aynı şekilde bir âşüfte olarak niteler fakat avcı olan gönül ayyar yan bakışa galip gelerek sevgiliyi avlar:

³⁵ Akkuş, G.46/7

³⁶ A.g.e. K.15/15

³⁷ Tolasa, a.g.e. s. 309

³⁸ Akkuş, G.24/3

³⁹ A.g.e. Kt.1/11

⁴⁰ A.g.e. R.2/2

⁴¹ Sefercioğlu, a.g.e. s.276

Gamze-i ayyāra gālibdir gönül sayd etmede
Gerçi bir āşüfte-i ser-der-hevādır turrası
(G.129/2)

i) Gerçek Bir Dost Araması

Gönül kendi dertlerini anlatıp rahatlayacağı bir candan dost arar. Bu meseleyi Nef'î iki beyitte ifade eder.⁴² Diğer beyit ise şu şekilde geçmektedir:

Hemdem ister gönül ne çâre dilin
Kimse ne hākimi ne şāhıdır
(Kt.1/18)

j) Cefa ve Eziyete Alışkın Olması

Gönül sevgiliden gelen her türlü cefa ve eziyete alışkındır. Ne ki gelmiştir, bu gam bile olsa âşığa iltifat gibidir.⁴³ Bir başka beyitte Nef'î “Gönlümü aşk ile gāh baş aşağı meyhaneye düşürsem, Edhem’in tacı bana Cem’in kadehi gibi olur.” der.⁴⁴ Gönül sürekli çektiği aşk ızdırabından dolayı sanki bir ateştir. Bu ateş öylesine bir yakıcılığa sahiptir ki, bu haliyle güneşi andırır:

Gönlümü her dem bir âteştir kılan pür-ıztırâb
Kim ol âteşden bir ahkerdir felekde âfitâb
(G.8/1)

k) Şehir, Mamure Olması

Gönül bir şehre benzer. Sevgili ise burada gürültü kopararak bu şehri yıkar ve hiçbir zaman tamire yanaşmaz:

Gönül ma'mûresin cevriyle vîran etdi ol zâlim
Gelip insāfa bir gün yine ābād etdiğin görsek
(G.66/2)

l) Yabancı ve Düşman Olması

Divan şairleri kendilerini dünyaya karşı aldırışsız bir tavır olan rindlikle nitelerler. Hiçbir şeye iltifat etmeyen böylesi bir tavırla şair gönlü bile bir yabancı ve düşman olarak görür:

Rindān-ı âlemiz ki bize yār olan gönül
Olur adû-yı sohbet-i bîgānemiz bizim
(G.79/5)

m) Hasta Olması

Gönül sevgilinin aşkının derdiyle hastadır. Bu hastanın ilacı ve devası ise sevgilinin şifa veren dudaklarıdır. Şifa bulan âşık için bu iyilik hali daimi değildir, çünkü sevgilinin göz ucuyla bir kerecik olsun bakması nice canlar alır:

⁴²Akkuş, G.20/4

⁴³A.g.e. G.32/5

⁴⁴A.g.e. G.1/2

Cân verir âşık-ı dil-hastelere gerçi lebi
 Ne gönüller alır ammâ göz ucuyla nigehi
 (G.124/4)

n) Ayna Olması

Gönül veya kalp vahdetin, birliğin remzidir, ona işaret eder.⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak "Kalpler ancak Allah'ı zikretmekle mutmain olur"⁴⁶ buyurarak kalp ve gönlün başka şeylerle meşgul oluşunun sıkıntı vereceğini ifade eder. Bu haldeki gönül her şeyden sıyrılıp yalnız Hak'la beraber olmayı arzu eder. Aynı zamanda gönül dar kalıplara sığmaz ve İskender'in, aynasıyla yedi iklimi seyretmesi gibi gönül aynasıyla şair âlemleri seyretmek ister:

Nice demdir çeker âlâm-ı dehr ile ta'ab gönlüm
 Tecerrüd de nedir hiç kendi de bilmez sebep gönlüm
 Muhassal def'-i gam kılmağa şimdi rûz u şeb gönlüm
 Sikender gibi seyretmek diler dünyâyı hep gönlüm
 Getir âyîne-i alem-nümâ-yı câm-ı sahbâyı
 Benim de sâkıyâ görsün gözüm bir pâre dünyâyı
 (Mus.4)

Eğer amaç aynaya bakmaksa âşığın gönlüne bakmak aynaya bakmak gibidir. Sevgilinin güzelliği bu aynada tecelli eder. Güzel her zaman aynaya bakar ve âşık bundan dolayı gönlünü ayna olarak gösterir. Çünkü onun tek isteği sevgilinin ona nazar etmesidir:

Aşıkın gönlüne bak mir'âta bakmaksa garaz
 Yokdur ey meh ol safâ ma'zûr tut âyîne
 (G.101/2)

o) Sevgiliye ve Güzel Söze Düşkünlüğü, Güzel Sevmekten Vazgeçmemesi

Nef'î'nin, IV.Murad için yazılan "gönlümüz" redifli gazeli⁴⁷ incelendiğinde şu anlamları ihtiva ettiği görülür: Aşk bir derttir, ama gönle âşık olma demek mümkün değildir. Çünkü sevgili mekkârdır, aldatır ve tüm yumuşaklığıyla gönlü kendine bağlar. Hal böyle olunca sevgiliden asla vazgeçemez.⁴⁸ Gazelin sonunda ise Nef'î tüm bunlardan vazgeçer ve gönlünü şeker sözlü padişahın (IV. Murad) şiirlerine kaptırır.⁴⁹ Gönül sevgilinin güzelliğinin cezbesini onun ayva tüylerine bağlar. Eğer o kitap yazılmadığı takdirde (cezbenin mânâsı) nasıl çözümler:

Cezbe-i hüsnü gönül hattına ta'lik eyler
 Nice hall etmek olur anı kitâb olmayıcak
 (G.63/3)

⁴⁵ Âmil Çelebioğlu, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı'nda Gönül.", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, M.E.B. Yayınları: 3116, İstanbul 1998, s.592

⁴⁶ Ra'd Suresi Âyet.28

⁴⁷ Akkuş, G.46

⁴⁸ A.g.e. G.46/3-5

⁴⁹ A.g.e. G.46/6

ö) Gönle Sözüün Tesir Etmeyişi

Âşık inleyişleriyle öyle bir hale gelir ki adeta cisimleşmiş bir alev sütununu andırır. Bu âhın tesiri gökyüzüne ulaşır yıldızları ve felekleri yakar ama gönle laf geçirmek bundan daha zordur:

Veriş-i âh ederek âh-ı mücessem oldum
Çarha te'sîr ederim gönlüme te'sîr edemem
(G.83/2)

p) Pehlivan Olması

« Gönül nazım arsasının pehlivanı oldu ; şairlik tabiatının kuvvetine güvenen onunla güreş tutsun » diyen şair gönlü pehlivana, nazmı da güreş yapılan bir meydana benzeterek Nef'îce bir edayla rakiplerine meydan okumaktadır :

Dil küşfî-gîr-i arsa-i nazm oldu Nef'îyâ
Tutsun anınla kuvvet-i tab'ı ola güreş
(G.60/5)

Sonuç

Gönül, klasik edebiyat şairlerinin, divanlarında en çok rastlanan ve sıkça işlenen konularından biridir. Bütün divanlarda müşahede edilen bu işleniş, aynı şiir geleneğinin halkasına bağlı olan ve XVII.yüzyılın ilk yarısında yaşamış kaside şairi Nef'î de de geçerlidir. Şair gönül kelimesini divanının gazeller kısmında daha sık kullanır. “Gönül” redifli beş beyitlik gazelinin dışında kelimenin tasavvufi anlamıyla kullanıldığına rastlanmaz. Şaire göre gönül mesttir, âşıktır, sevgilide gördüğü güzelliklerle darmadağın olmuştur. Yeri gelir kadeh olur, aşk şarabıyla sarhoş olur. Baharın gelişiyle coşar, şevkle dolar. Sevgiliden gelen cefa ve eziyete alışkındır, buna rağmen sevmekten vazgeçmez. Her şeye rağmen kalıcı olanın peşindedir, dostun bile hiç terketmeyenini arar. Sevgilinin çene çukuruna meyledince zindana düşer, mahpus olur veya darağacına çekilir. Gönül sevgilinin aşkının derdiyle hastadır. Bu hastanın ilacı ve devası ise sevgilinin şifa veren dudaklarıdır. Bazen bir şehre benzer. Sevgili ise burada gürültü kopararak bu şehri yıkar ve hiçbir zaman tamire yanaşmaz. Gönül veya kalp vahdetin, birliğin remzidir, ona işaret eder. Aynı zamanda gönül bir aynadır ve sevgilinin güzelliğini yansıtır. Aynaya bakmak güzelin her daim alışkanlığı olmasından dolayı âşık, gönlünün sevgilinin aynası olmasını arzu eder ve gönlünü ayna olarak gösterir. Çünkü onun tek isteği sevgilinin ona bir kez olsun nazar etmesidir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin, **Nef'î Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993
- AYDIN, Mehmet, **Gönül kelimesi Üzerine**, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S.566, Şubat 1999, s.104-108
- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Lügati, İstanbul 2008
- BANARLI, Nihat Sâmî, **Türkçenin Sırları**, Kubbealtı Nesriyatı, 4.Baskı, İstanbul 1978
- BİLKAN, Ali Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi, c.2, İstanbul 2006

- CEYLAN, Ömür, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kapı Yayınları 83, Araştırma-İnceleme.25, İstanbul 2007
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, **Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı**, Ötüken Yayınları Kültür ve Turizm Bak. Yayınları İstanbul 2007
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, “*Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı’nda Gönül.*”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, M.E.B. Yayınları: 3116, İstanbul 1998, s.585-597
- ÇETİNDAG, Yusuf, **Ayna Kitabı**, Kitabevi Yayınları İstanbul 2009
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995
- KAPLAN, Mahmut, **Neşati Divanı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1996
- KAVRUK, Hasan, **Şeyhülislam Yahya Divanı**, Tenkitli Metin, M.E.B.Yay. Ankara 2001
- KURNAZ, Cemal, “*Gönül*”, *DİA*, İstanbul 1989, c.14, s.150-152
- OCAK, Tulga “*Ölümünün 350. Yılında Nef’i*” H.Ü. Ed. Fak. Derg. c.3, s.2, 1985, s.1-20
- OKUYUCU, Cihan, **Gazel Bahçesi**, Sütun Yayınları İstanbul 2006
- SALEPÇİ, Afife, **Nihānî Divanı**, Türkiyat 646
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Nev’î Divanı’nın Tahlili**, Akçağ Yayınları:349, Ankara 2001
- TOLASA, Harun, **Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları/353, Ankara 2001
- TÖKEL, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yay. Ankara 2000
- ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınları182, İstanbul 2001